

Pisma Ivane Brlić-Mažuranić svojim roditeljima

Ivana Brlić-Mažuranić. 2024. *Pisma majci i ocu (1902. – 1928.)*. Sabrana djela Ivane Brlić-Mažuranić, sv. 8 (urednik Vinko Brešić). *Ostavština*, sv. 3 (priredili Jasna Ažman, Ana Batinić i Tihomir Engler). Slavonski Brod: Ogranak Matice hrvatske u Slavanskom Brodu. 459 stranica. ISBN: 978-953-6842-59-9.

Berislav Majhut

Prvu knjigu kritičkoga izdanja *Sabranih djela Ivane Brlić-Mažuranić*, urednika Vinka Brešića, Ogranak Matice hrvatske u Slavanskom Brodu objavio je 2010. Ukupno su dosad objavljena: sva objavljena djela Ivane Brlić-Mažuranić u četiri knjige (sv. 1. *Pjesme i priče*, 2011.; sv. 2. *Romani*, 2010.; sv. 3. *Bajke i basne*, 2011.; sv. 4. *Članci*, 2013.), peta knjiga bibliografije (sv. 5. *Bibliografija*, 2014.), a potom je došla na red i ostavština (sv. 6. *Moji zapisci*, 2016.; sv. 7. *Pisma majci (1892. – 1901.)*, 2020.; sv. 8. *Pisma majci i ocu (1892. – 1928.)*, 2024.

Kritičko izdanje *Sabranih djela Ivane Brlić-Mažuranić* svakako je odigralo značajnu ulogu u novom valu istraživanja književnoga djela Ivane Brlić-Mažuranić, ali i njezina jedinstvenoga kulturnoga nasljeđa što uključuje ne samo rad u Arhivu obitelji Brlić već i vlastiti doprinos tomu arhivu. Jedan segment njezina doprinosa ovom najnovijom knjigom kritičkoga izdanja sada je postao dostupan čitateljskoj javnosti.

Pisma majci (1892. – 1901.) i *Pisma majci i ocu (1892. – 1928.)*, svezak 7. i svezak 8. *Sabranih djela Ivane Brlić-Mažuranić*, valja promatrati kao dva dijela iste cjeline. Tek ako ih gledamo kao jednu knjigu na pozadini druge pojavit će nam se zanimljive razlike.

Prva knjiga obuhvaća pisma od 1892. i udaje Ivane Brlić-Mažuranić za Vatroslava Brlića te njezina odlaska u Brod do zaključno godine 1901. Druga knjiga pisama započinje 1902. godinom, godinom kada je Ivana Brlić-Mažuranić objavila knjigu *Valjani i nevaljani* u vlastitoj nakladi i kada će krenuti njezina književna produkcija. Ovdje valja napomenuti da je sama Ivana Brlić-Mažuranić smatrala tek *Školu i praznike* iz 1905. pravim početkom svojega književnoga rada pa je onda i 1930. proslavila 25. godišnjicu književnoga stvaranja (v. *Hrvatska revija* 1930. god 3. br. 5. i svečani broj *Posavske štampe* od 17. srpnja 1930.).

Pisma majci u drugoj knjizi puno su diskretnija, točkastije raspoređena na vremenskoj lenti. Četiri puta je manje pisama negoli u prvoj knjizi (129 naprama 579), a raspoređena su u dvostruko dužem trajanju (1902. – 1919. naprama 1892. – 1901.). Zbog toga su iskidanija i ne pružaju onakav dojam kontinuiteta kao u prvoj knjizi, ali zato pršte energijom i aktivizmom: „Žurim se svršiti [list op. BM] jer život oko mene kipi kao Papinov lonac“ (26. 12. 1915.).

Zašto je u ovoj drugoj knjizi pisama manje iako obuhvaća gotovo dvostruko trajanje između mnogih mogućih? U odgovoru istakli bismo dva razloga.

Jedan je što su tehnološke promjene zapljusnule i hrvatske obale, a čar žive riječi postao neodoljiv. U prvoj knjizi telefon se spominje samo jedanput i to pri kraju u pismu iz 1900. Naprotiv, u drugoj knjizi razgovori telefonom spominju se više od trideset puta. Telefonski razgovori su očito skupi pa se planiraju danima unaprijed: – / „Sutra il' prekosutra špendirati ću si jedan telefonski razgovor s tobom, jer je živa rieč nešto sasvim drugoga – bar za mene“ (15. 8. 1912.). Brlići u to vrijeme kada je i broj cipela veći od telefonskoga broja imaju

dva telefona: „Za jedno 8 dana preseliti ćemo u vinograd, a za sada još vrijedi moj broj 15. telefona, ako bi mi se iz Zagreba imalo što javiti. U vinogradu imamo broj 44“ (29. 5. 1924.).

Ono što također objašnjava prorijeđenost pisama majci jest i ljudski pejzaž koji se od vremena onih prvih pisama znatno promijenio. Naime, sada su i djeca Ivane Brlić-Mažuranić porasla i rasula se po svijetu pa i njima treba pisati (jednako tako su i obveze pisanja pisama baki Henrijeti porasle). Kad se uzme u obzir da pisma ne služe samo čitanju onoga komu su naslovljeni već se čitaju u obitelji i kao neki vid biltena, onda zapravo pisama nema manje nego su samo teže vidljiva, jer zapravo ulaze u korespondenciju djece i Ivane Brlić-Mažuranić, djece i bake, djece međusobno, itd. Kada kći Nada piše iz Berlina majci Ivani Brlić-Mažuranić, onda Ivana Brlić-Mažuranić pismo prosljeđuje baki u Zagreb. To je samo primjer kako su pisma kružila u obitelji.

Kada se usporede teme pisama Ivane Brlić-Mažuranić u ove dvije knjige onda začuđuje kontrast: u prvoj knjizi sve je fokusirano na dom i svakodnevicu, a vrhunci su rađanje djece, njihove bolesti, briga oko domaćih poslova i nadasve odjeće, muke s poslugom i poneko putovanje. U drugoj knjizi, pak, vrijeme je to povijesnih kataklizmi koje će imati svoje refleksije i u životima stanovnika Broda na Savi (Balkanski ratovi i Prvi svjetski rat), kao i ogromnih društvenih promjena (nestanak Austro-Ugarske Monarhije i stvaranje Kraljevine SHS). Sve će se to očitovati i u pismima majci koja će poživjeti do 1919.

Pisma ocu Vladimiru započinju 1918. *Naratee* ili *naslovljenik* bitno određuje sadržaj pisama. Pisma obiluju književnim i znanstvenim referencama reflektirajući tako interese onoga komu su pisma upućena. Mnoga pisma su natopljena tugom zbog tragičnih događaja u obitelji, prije svega smrti Vatroslava Brlića Nace (umro 6. kolovoza 1923.), ljubljenoga supruga Ivane Brlić-Mažuranić, kao i Tee Nestorov (umrle 2. ožujka 1924.), jedanaestogodišnje kćeri Alke Nestorov, nećakinje Ivane Brlić-Mažuranić. Od smrti Vatroslava Brlića nastaje za obitelj vrijeme ekonomske nestabilnosti i kreće nastojanje Ivane Brlić-Mažuranić da osigura egzistenciju svojoj šestogodišnjoj kćeri Nedjeljki i sebi pa htjela-ne htjela te materijalne brige i preokupacije lajtmotiv su u pismima ocu.

Dok je u prvoj knjizi pisama njihov fokus na domu i svakodnevici, u drugoj se teme okreću prema vanjskomu svijetu i djelovanju u njemu. Dok se u prvom dijelu to okretanje vanjskomu najviše naslućuje tek kroz oduševljenja putovanjima, u drugoj knjizi naravno ne izostaju teme odjeće, okapanja sa služinčadi, djeca i njihov odgoj, ali silovito probija okrenutost svijetu i djelovanju u njemu. Cijeli taj intimni dnevnik, sadržan u pismima roditeljima, onima s kojima je bila najprisnije vezana, buđenja velike umjetnice razumljiv je tek u svojoj cjelini: bez prve knjige, svojevrsne kronike polaganoga sazrijevanja, druga okrenuta književnomu i društvenomu djelovanju bila bi tek teško razumljiva, jednako kao što je bez druge prva krnja.

Slijedeći koncept prve knjige, ni u drugoj urednik izdanja ne navodi obiteljske događaje koji su više nego poznati korespondentima (rođenje Nedjeljke, rođenje, a onda i smrt Tee Nestorov) i na koje se oni prešutno pozivaju. Za neupućena čitatelja takva mjesta svakako predstavljaju izazov. S druge strane, do kuda ići u osiguravanju konteksta čitatelju, a da se pri tome na svojevrsni način ne interpretira sadržaj pisama i ne ugrozi njihova autentičnost?

I u toj užurbanjoj i često kaotičnoj kućnoj atmosferi Ivana Brlić-Mažuranić pažljivo osluškuje i opaža na najneočekivanim mjestima zrnca poezije, kao u pričanjima Alije

Majetića, dječaka koji je za velike gladi 1918. došao iz Bosne i našao zaklon i u njezinoj kući u Brodu. Tako joj je dječak ispričao kako „Zrail dolazi kada insan umire. Lipo dodje do njeg, pak crvenom jabukom lipo ošivenom izpred ustiju sve rukom mami, mami dušu napolje. Duša izidje lipo ko dim od cigare – pa na prozor napolje – pa se svije oko kakove grančice i tako bude po koj dan“ (*Arhiv obitelji Brlić*, kutija inv. br. 83, sv. 4). U pismima pak nalazimo kako je, nekako u isto vrijeme, „dojka“ izjavila kako će razigranoj maloj Nedjeljki koja neprestano hoće da ju zabavljaju, „da bu joj naručila iz Sofije jedan ekstra jezik, koji bumo nad bebu obesili i koji bu joj fort nekaj pripovedal“ (12. 6. 1917.). Ta zrnca postaju zlatna samo ako ih ima tko prepoznati takvima. Takva zrnca prosuta u moru svakodnevice Ivana Brlić-Mažuranić pažljivo skuplja i ne da im nestati, ma koliko ponekad bila bolna i upozoravala na njezine najintimnije strahove, kao kada ju je sedmogodišnja Nevica upitala: „A govore li ljudi koliko oni hoće ili imaju li oni već u sebi spremljene rieči koliko kojemu treba, pa onda rieči izlaze, izlaze – a kad ih više neima unutra onda čovjek više nemože govoriti?“ (22. 6. 1924.).

Pisma koja je Ivana Brlić-Mažuranić uputila svojim roditeljima, majci Henrijetti i ocu Vladimiru, dragocjeni su svjedoci vremena veći od činjenica koje opisuju. Naime, ponekad nas okolnosti ili znatiželja ponukaju da se pozabavimo nekim događajem ili nekom osobom u prošlosti. No, čim ovladamo osnovnim činjenicama javlja se nezadovoljstvo jer nam činjenice, same po sebi, ništa ne govore o atmosferi, životu, supstratu u koji su bile uronjene i iz kojega su se iznjedrile.

Ipak, možemo se zapitati kako uhvatiti to neuhvatljivo, fluidno, lebdeće, što obavlja svojom prisutnošću ljude u prošlosti?

Moglo bi se pomisliti da tomu služe svjedočanstva očevidaca, memoari ili rasuta prisjećanja bližih ili daljih sudionika događaja. No, takva svjedočenja imaju jednu bitnu manu u odnosu na naš zahtjev da osjetimo samo pulsiranje života oko osoba koje nas zanimaju, a to je da su kontaminirana naknadnim znanjem, znanjem o tome kako se sve razvilo, u kojem smjeru je krenulo i kakvi su ishodi tih događaja. To naknadno znanje uništava samu supstancu onoga što je u fokusu našega interesa.

Našoj svrsi puno bolje će poslužiti dnevnici ili pisma osoba čije živote želimo sagledati. U dnevnicima ili pismima opisuje se sadašnjost onakva kakva jest, neoblikovana budućnošću i budućim raspletima. Oni pišu o raznim događajima dana, neznajući što će se iz njih izroditi ili hoće li uopće išta. Pišu o svojim nadanjima, očekivanjima, nagađanjima. Pišu o svojim konstrukcijama budućnosti na temelju kojih kroje sadašnjost. Sve to sadrže dnevnici ili pisma, sve te skele očekivanja koje podupiru nadolazeću budućnost koja se ostvaruje i ne uvijek na predvidiv način, no jednom kad budućnost dođe sve te skele bit će odbačene kao posve nepotrebne iako su odigrale itekako važnu ulogu u konstrukciji budućnosti i iako su bile samo meso ondašnje sadašnjosti. A dnevnici i pisma su ih zabilježili! Zbog toga su nam knjige iz Ostavštine itekako značajne i neophodne za stvaranje cjelovite slike o odgovarajućem razdoblju života Ivane Brlić-Mažuranić.

Ovo je osma knjiga kritičkoga izdanja čija je prva knjiga objavljena 2010., dakle, prije petnaest godina. Osim ogromna truda uložena u rudarski posao stvaranja kritičkoga izdanja, ono što začuđuje je zapravo mali znanstveni odjek toga projekta. Kao da šira kulturna javnost nije vidjela i ocijenila značaj kritičkoga izdanja u povijesti istraživanja književnoga

djela Ivane Brlić-Mažuranić.¹ Izgleda kao da su kritička izdanja dječjih pisaca u Hrvatskoj nešto posve uobičajeno. Upravo je neshvatljiv nemar raznih urednika kulturnih rubrika po radijskim i televizijskim postajama, novinama, časopisima, koji navodno još uvijek postoje, koji bučno prate treća i četvrta izdanja raznih spisateljica romansiranih biografija Ivane Brlić-Mažuranić, a jedino što nalaze je vlastita potraga. Odjek u javnosti takvih knjiga, koje u nekom istinskom pogledu nimalo ne pridonose rasvjetljavanju najvažnijega književnoga opusa u hrvatskoj dječjoj književnosti, više desetaka puta nadmašuje medijsku pozornost poklonjenu kritičkomu izdanju *Sabranih djela Ivane Brlić-Mažuranić*.

Koji je onda značaj kritičkoga izdanja? Što je kritičko izdanje pridonijelo recepciji književnoga djela Ivane Brlić-Mažuranić? Što znači u povijesti recepcije Ivane Brlić-Mažuranić pojava kritičkoga izdanja? Da bi se odgovorilo na ta pitanja, potrebno je prisjetiti se povijesti recepcije Ivane Brlić-Mažuranić.

Priča o recepciji književnoga djela Ivane Brlić-Mažuranić započinje zapanjenošću i divljenjem čitateljske publike koje su izazvale *Čudnovate zgode šegrta Hlapića*. Naime, suvremenici su bili istinski zapanjeni ljupkošću pripovijedanja, tonom koji se još nikada prije nije čuo u hrvatskom pripovijedanju za djecu. Tri godine poslije ondašnju čitateljsku publiku oduševile su *Priče iz davnine* nadrealističkim slikama i dubinom umovanja. O iskrenosti i veličini divljenja koje je Ivana Brlić-Mažuranić pobudila lako se možemo uvjeriti iz reakcija javnosti na spektakularnu proslavu spisateljčina šezdesetoga rođendana u Hrvatskom narodnom kazalištu. Ivana Brlić-Mažuranić umrla je 1938., a njezino književno djelo nastavilo je svoj bogat život.

No, 1945. dolazi do nagloga reza. Komunistički režim isprva uopće ne objavljuje književna djela Ivane Brlić-Mažuranić, a kad ih ipak opet počne objavljivati dobrano retušira književni lik Ivane Brlić-Mažuranić te djela opskrbilju ideološkom aparaturom kroz koju se ona trebaju pravilno gledati i doživljavati. Navedimo samo jedan primjer. Od same pojave *Čudnovatih zgoda šegrta Hlapića* nisu ih samo kritičari i književni povjesničari smatrali dječjim realističnim romanom. Nemoguće ih je bilo vidjeti ikako drukčije nego realističnim pripovijedanjem, pogotovo što su za njima slijedile *Priče iz davnina* pisane u fantastičnom, bajkovitom slogu. Međutim, Maja Bošković-Stulli je 1967. napisala tekst u kojem je ustvrdila kako u romanu sukob između kapitalista Mrkonje i proletera Hlapića završava, umjesto kao u stvarnosti u krvavom klasnom sukobu, u pomirljivom kompromisu. To je moguće samo ako su *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* ne realistični dječji roman već bajka. Nakon toga članka nema ni jednoga teoretičara ili povjesničara dječje književnosti koji nije ozbiljno i studiozno razmatrao pitanje jesu li *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* realistični roman ili bajka. Likovni umjetnici su počeli ilustrirati *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* kao bajku. I tako su ta ideološka retuširanja trajala i trajala i ne samo do sloma komunizma već su nastavljeni i u vrijeme demokracije. Ili možda da još spomenemo kako se kršćanski sloj, tako fundamentalno važan u književnom djelu Ivane Brlić-Mažuranić, sustavno previda i

¹ Iako je objavljivanje većine svezaka popraćeno primjerice u *Libri & Liberi*, u široj znanstvenoj javnosti nije uočena presudna uloga kritičkoga izdanja u povijesti istraživanja književnoga djela Ivane Brlić-Mažuranić. U *Libri & Liberi* objavljeni su sljedeći prikazi knjiga: sv. 1. Martina Perić *Libri & Liberi* 1(2012)2; sv. 2. Andrijana Kos-Lajtman, *Libri & Liberi* 1(2012)1; sv. 4. Dubravka Zima *Libri & Liberi* 2(2013)2; sv. 5. Nikolina Lukaček *Libri & Liberi* 4(2015)1; sv. 6. Ivana Milković *Libri & Liberi* 6(2017)1.; sv. 7. Andrijana Kos-Lajtman *Libri & Liberi* 12(2023)1.

zanemaruje pa se o njemu i danas slabo govori. To je također ostavština socijalističkoga istraživanja Ivane Brlić-Mažuranić.

Tek s pojavom kritičkoga izdanja *Sabranih djela Ivane Brlić-Mažuranić* 2010. počelo je ljuštenje ideoloških slojeva kojima su književna djela Ivane Brlić-Mažuranić bila premazivana. Tek tada se, s tim jasno zadanim ciljem da se dođe do autentičnoga autoričina teksta, moralo uhvatiti u koštac s tim ideološkim naslagama slojeva kojima je bio prekriven tekst. Jedina alternativa tomu bilo je odustajanje od kritičkoga izdanja.

Naravno da su se, odmah kako su knjige kritičkoga izdanja počele izlaziti, javila pitanja o potrebi takva izdanja. Treba li nam ono zaista? Zar i ta ljuštura, pa makar bila i ideološka, nije dio naše povijesti i ne trebamo li i tu patinu također sačuvati? – javili su se zabrinuti glasovi. Zadržimo ideološke naslage pa makar i pod cijenu toga da nikada više ne ugledamo autentično djelo koje se pod naslagama krije.

Srećom, vizija i odlučnost glavnoga urednika kritičkoga izdanja nije se dala pokolebati. Istraživanja koja su omogućila kritičko izdanje, istraživanja koja je kritičko izdanje potaknulo, standardi koje je kritičko izdanje postavilo, bili su predragocjeni da bi se od njih samo tako odustalo. Malo je danas onih koji imalo drže do svojega znanstvenoga ili stručnoga integriteta i reputacije, a koji neće kao polazišnu točku uzeti upravo tekstove kritičkoga izdanja. Jer, što vrijedi primjerice nakladniku sav trud oko objavljivanja nekoga teksta Ivane Brlić-Mažuranić ako u njegovu izdanju osim riječi autorice odjekuju i riječi neznanih urednika i priređivača izdanja koja su im poslužila kao predložak. Ili znanstveniku nadnesenu nad tekst Ivane Brlić-Mažuranić ako ne može razabrati što su riječi Ivane Brlić-Mažuranić, a što tuđi dodatci, riječi drugih ljudi.

No, kao što je već istaknuto, još uvijek vrlo napadno nedostaje znanstvena valorizacija doprinosa kritičkoga izdanja povijesti proučavanja književnoga djela Ivane Brlić-Mažuranić. Pitanje je hoće li je uopće i biti. Uložen je ogroman trud u kritičko izdanje. Što ako glavnomu uredniku Vinku Brešiću i desetcima njegovih suradnika priređivača, prevoditelja, lektora, korektora, specijalista raznih fela, recenzentima, slijedom dobrih hrvatskih praksi neće biti javno izrečena i priznata zasluga za stvaranje temeljnih uvjeta, što kritičko izdanje jest, za novi način promišljanja o ključnoj autorici hrvatske dječje književnosti?

Srećom ono što ostaje kao trag toga velika truda nisu samo knjige, njih za sada osam. Knjige su važan dio, ali ipak samo dio onoga što ostaje. Možda je još veći rezultat kritičkoga izdanja skup istraživača koji je radio na njima i koji su izbrusili svoju skrupuloznost, strogost prema sebi, samosvijest, svijest o vrijednosti svojega rada, svijest o položaju svojih istraživanja i njihovoj važnosti za nacionalnu književnost i kulturu.

Istaknimo samo još jedno. Kritičko izdanje time što je omogućilo i potaknulo novi val istraživanja književnoga djela Ivane Brlić-Mažuranić nužno je, otkrivanjem autentičnih tekstova Ivane Brlić-Mažuranić, uspostavilo i novo gledanje na prošlost, zauzimanje uravnoteženoga i znanstvenoga pogleda na prošla istraživanja i bavljenja književnom ostavštinom Ivane Brlić-Mažuranić.